

KELET ÉS NYUGAT KÖZÖTT – A ROMÁN CSOPORTOK ETNIKAI FÖLDRAJZI VIZSGÁLATA A KEZDETEKTŐL NAPJAINKIG

ILLÉS TAMÁS

BETWEEN EAST AND WEST – ETHNIC GEOGRAPHICAL RESEARCH
ON ROMANIAN GROUPS FROM THE BEGINNING TO THE PRESENT

Abstract

National narratives have been keen in general on highlighting nation building as a linear process in order to justify their territorial claims, reinforcing their peoples' sense of belonging, as well as to foster the idea of a nation-state. These efforts demanded an obvious attachment of one's modern ethnicity to the very beginnings, stretching out the evolution of the radius of national identities spatially as far as possible. However, in an East Central European context and with the presence of an extraordinary ethnic multiplicity, relatively delayed nationalisms have inevitably led to contradictory and overheated discourses over the ethnic character of contested territories. Neither Romanian ethnic groups nor the space of contemporary Romania can be set apart from these debates, as they have become almost the rule rather than the exception. Despite the significant scholarly interest in this topic, a concise geographical overview of broadly conceived Romanian ethnicity with an attitude to go beyond the overlooked categories of 'us' and 'them' seems to be missing. In an attempt to fill this lacuna, this paper discusses how Romanian ethnic cohesion has been forged on the basis of elite discourses, common cultural traits, and the identity-enhancing effects of political exclusion which was accompanied by a constant flux between east and west.

Keywords: Romanian ethnic groups, nation building, nationalism, ethnicity, national identity

Bevezetés

A román népcsoportok földrajzi elhelyezkedését különös dualitás határozza meg. Dacára a történelem folyamán prioritásként kezelt nemzetállami törekvéseknek, a homogén etnikai tér elérése mindeddig várat még magára, másrésztől kiterjedt etnikai területek maradtak Románia határain kívül. Tehát a románság ránézésre ugyan kompakt tömböt képez Európa délkeleti szegletében, a román népcsoportok, illetve a velük együtt élő egyéb nemzetiségek által meghatározott etnikai térszerkezet mégis sokkal árnyaltabb képet fest. A helyzetet tovább cizellálja az Európai Unió csatlakozással új lendületet nyert intenzív kivándorlás, amelynek tulajdoníthatóan további milliók szakadtak el rövidebb vagy huzamosabb időre a román etnikai törzsterülettől.

A hazai közvélemény a románok etnikai földrajzának kontextusát döntően a magyar narratívák nézőpontjából szemléli, így a történelmi sebek által meghatározott, érzelmektől túlfűtött ismeretekkel rendelkezik. Ugyanez természetesen a román nézőpontról is elmondható, hiszen a mi és ők leegyszerűsített dichotómiája a kulturális önazonosság állandósult szervezőelvét képezik a román történetírásban is. A nemzetközi szakirodalom pedig mintha sodródna a diskurzusok konfliktusos medrében, a tudományos álláspontok is nehezen tudnak elszakadni a szerzők személyes meggyőződésétől. Ugyanakkor a polémiát áthatja egyfajta ismerethiány is, hiszen mindeddig (még Romániában is) kevés hajlandóság mutatkozott a szűken és tágan értelmezett román népcsoportok együttes etnikai földrajzi vizsgálatára. Jelen tanulmány célja e hiátus betöltése a különböző nézőpontok ismertetésével, ezáltal rávilágítva a román identitás sajátos történelmi fejlődésére és regionális vonatkozásaira.

Adatbázis, módszerek

Az etnikai folyamatok bemutatásához a 18. századig visszanyúlóan számos becslésre, összeírássra, mikrocenzusra támaszkodhatunk, azonban a teljes etnikai térszerkezet vizuális érzékeltetéséhez az 1930-as népszámlálási adatok szolgáltatják az első lehetőséget, amelynek során Romániában először alkalmaztak szabványosított nemzetközi statisztikai mintákat. Jóllehet a nemzetiségi adatfelvétel elfogulatlanságát belső ellentmondásokra és módszertani fogyatékokra hivatkozva – főleg magyar részről – széles kritika övezi (SERES A. 2011), az 1930. évi általános népszámlálás elérhetősége és kiterjedtsége indokoltá teszi az adatok interpretációját, illetve térképes megjelenítését. A tartalmi egyensúlyok és történelmi események figyelembe vételével az 1977-es, 2002-es, valamint 2011-es romániai, illetve az illetékes határon túli statisztikai hivatalok (szovjet, moldovai, ukrán, magyar, szerb, jugoszláv, bolgár) által közreadott népszámlálási adattáblák kerültek továbbá az elemzések fókuszába. A dákoromán törzsterületen kívül elhelyezkedő román csoportok területi dinamikájának bemutatását másodlagos források felhasználása tette lehetővé. A névhasználatot illetően a magyar megnevezések részesültek előnyben, ennek hiányában pedig a jelenleg hivatalosnak tekinthető változatot vettem figyelembe.

A nemzetté válás első lépései

A mozaikos történelmi források alapján a géták és dákok azonosíthatók a jelenlegi román etnikai területnek definiálható térség legkorábbi lakóiként. A Traianus római császár alatt agresszívabb katonai politikát folytató Római Birodalom a géta-dákok feletti győzelmet követően létrehozta Dacia nevű provinciáját a területen, amely magában foglalta Olténiát, a Bánságot, valamint valószínűsíthetően Erdély nagy részét is. Az újonnan meghódított területre nemcsak itáliaiak, hanem a birodalom minden szegletéből érkeztek legionáriusok, kereskedők, hivatalnokok (BOIA, L. 1997). A népesség döntő többségét kitevő, földműveléssel foglalkozó dákok rurális elhelyezkedésükből adódóan kevésbé tudtak a római társadalmi és politikai rendszerbe integrálódni (HITCHINS, K. 2014). Később, a gyakori támadások miatt a Duna vonaláig visszavont római közigazgatás után hagyott politikai űr az állami keretek szétzilálódását, a városok ruralizálódását, valamint Erdély izolációját okozta. A rómaiak visszavonulása még egy prózai következménnyel járt, mégpedig a következő korok írásos emlékeinek és régészeti leleteinek eltűnésével, amely megágyazott a *román etnogenezis körüli dilemmáknak*.

A hivatalosnak számító román történetírás szerint a rómaiak idején *latinizálódott népesség* zöme az ellenséges évszázadok forгатagában is a helyén maradt. Erre építkezve a nemzet-té válás és identitáskeresés évszázadaiban a *dákoromán kontinuitás* elmélete hazafias tézis jellegét öltve politikai eszközként szolgált, majd az államszocialista időkben a társadalmi (etnikai) *homogenizációs törekvések kizárólagos ideológiai alapjává lépett elő* (MOISA, G. 2012). A másik – főleg magyar történészek által képviselt – megközelítés a 3-14. századi romanizált lakosságra vonatkozó említések hiányára alapozva a bevándorlást valószínűsíti, amelynek értelmében a Románia területén élő románok ősei a Balkánról érkeztek. A két megközelítés egyfajta szintézisaként a harmadik álláspont az admigráció (hozzávéándorlás) mellett foglal állást. Ez a latinul beszélő néptörödékek fennmaradása mellett a délről érkező bevándorlási hullámok lehetőségét sem veti el. Mivel a régészeti leletek bizonytalanok, az elbeszélő történelmi források pedig egyik elméletet sem zárják ki, ezért *mindhárom elképzelés logikai konstrukciókra és axiomatikus meggyőződésekre épül* (MISKOLCZY A. 2005).

Mindenesetre az gyanítható, hogy a helyi lakosság a kérdéses időszakban is erős kapcsolatokat ápolott a szlávokkal, az első dunai bolgár állam közvetítésével pedig meghonosodott a bizánci egyházi szertartás, valamint lezajlott a szláv, mint egyházi nyelv elterjedése is. A román történészek körülbelül 1000-re teszik azt az időpontot, ami után már a *római, romanizált, szláv és dák elemek kombinációjának eredőjéből román etnikumról beszélhetünk* (HITCHINS, K. 2015). A 20. századi román államnacionalizmus idején azonban nem elégedtek meg az etnikai kontinuitás propagálásával; az államiság kontinuitását is bizonyítani akarták (VARDARY, K. 1991). Ehhez kapóra jöttek az Anonymus krónikaiban említett erdélyi hercegségek, bár ezek fennállásának időbeli pozicionálása ismét a történészeket megosztó diskurzus része lett. Annyi bizonyos, hogy az érkező magyar törzsfők fokozatosan politikai hatalmuk alá vették Erdélyt, és legkésőbb a 13. századtól a román elem mellett a székely és szász etnikum is kétségtelenül megjelenik az etnikai palettán.

A mai Románia Erdélyen kívüli másik két fő történelmi tartományában, Havasalföldön és Moldvában szintén erre az időszakra tehető a román fejedelemségek kialakulása és megszilárdulása. Létrejöttük időbeli kitolódása a Kelet-európai-síkvidék e nyugati részeit is érintő állandó tatár jelenléttel hozható összefüggésbe. Bár bizonyos legendák Erdélyből érkező, vlach hódítók által alapított fél-autonóm román területi egységekre is utalnak, valószínűbb, hogy mindkét fejedelemség a politikai vákuumhelyzet kihasználásával, helyi kezdeményezésekből jött létre a magyar és lengyel királyok kezdeti pártfogása alatt (SEDLAR, J. W. 1994). Ezek az állami keretek szavatolták a későbbi évszázadokban a legfontosabb román népcsoportok kulturális önazonosságának bázisát. A havasalföldi fejedelemség centruma az Argeş és Olt-, míg a moldvainak a Szeret és Prut folyók között lehetett, amelyek együttes kiterjedése idővel elérte a Kárpátok, Duna, Fekete-tenger és a Dnyeszter vonalát. A tágan értelmezett frontierek az *anakronisztikus történetírói hagyományt* a középkori román etnikai tér további kiterjesztésére sarkallták, ezzel kidomborítva a román fejedelmek nemzeti egységesítési törekvéseit (COMAN, M. 2013). Ugyanakkor ezek a narratívák nem összeegyeztethetőek a korabeli európai gyakorlattal, amely a hatalom gyakorlását egészen a 15. századig nem területi alapon definiálta, hanem az uralkodók és alattvalóik vertikális viszonyából eredeztette (HERB, G. H. 2018).

A nagyhatalmi pufferzóna (Magyar Királyság, Lengyel-Litván Unió, illetve a hanyatló Bizánci Császárság és erősödő Oszmán Birodalom) terében őrldő román fejedelemségek középkori történetét az egyensúlyozás és útkeresés hatotta át politikai és gazdasági értelemben, míg kulturálisan a szuverenitás jegyeiben alapított ortodox metropolitátusok egyértelműen a keleti kereszténység kultúrköréhez való kötődést erősítették. Az ortodoxia hasznos fegyvernek bizonyult a magyar és lengyel központosító törekvések ellen, ugyanakkor azáltal, hogy Erdélyben az ortodoxokat az 1568-as tordai országgyűlés törvényen kívül helyezte, elvetette az ortodox egyház nemzeti identitásformáló szerepének magvait is. Míg Erdély politikai helyzetét közel két évszázadon keresztül a császár és a szultán közötti status quo határozta meg, addig a román fejedelemségek hosszú évszázadokra a Porta közvetlen fennhatósága alá kerültek. Ebben a korszakban azonosítható a *román egységesítési törekvések egyik origója* Vitéz Mihály uralkodásának jegyében, ugyanis a három tartomány 1600-ban néhány hónapig ugyanazon személy fennhatósága alá került. A Ceauşescu-korszak éveinek történetírása Vitéz Mihály központosító törekvéseit a román nemzetállam megvalósulásának előzményeként ünnepelte (DURANDIN, C. 1998). Ugyanakkor etnikai alapon egészen a 19. századig nem vetődött fel a román országrészek egyesítésének igénye, mivel a két román tartomány lakói – bár közelállónak érezték magukat – elsősorban regionális (pl. máramarosi, olténiai) perspektívában azonosították önmagukat (GOINA, C. 2005).

A törökök Erdélyből történő kiűzése után a Porta a növekvő osztrák és orosz nyomás kivédésére szorosabbra kívánta fűzni kapcsolatait Havasalfölddel és Moldvával, ezért a hite-
lükét veszített, gyakran renitens magatartást mutató bojárok helyett a fejedelmi székbe
Konstantinápoly Fanar városnegyedéből származó görög kereskedőket ültetett. Az egészen
1821-ig tartó fanarióta korszakban bevezetett szigorú adózási rendszer elől parasztok töme-
ge vette Erdély és Oroszország felé az irányt (DURANDIN, C. 1998). Emellett évszázadokon
keresztül megfigyelhető volt a cigányság beáramlása is Erdélybe, hiszen már a legelső
emlétektől kezdve rabszolgákhoz mérhető jogokkal éltek a fejedelemségekben, amely
társadalmi rendszer fent is maradt egészen a 19. század közepéig (ACHIM, V. 2001). Erdély
etnikai arculatán természetesen nem maradt nyom nélkül a románok bevándorlása. Egy
1712-1713-ra datálható kormányhatósági becslés szerint Erdély népességének 47%-a magyar,
34%-a román, illetve 19%-a szász nemzetiségűnek tekinthető, míg az 1761-62-es egyházi
összeírás alapján már 60%-ra becsülhető a románok aránya (TRÓCSÁNYI ZS. – MISKOLCZY
A. 1992). A román etnikum térnyerését a Kárpátokon túlról érkező bevándorláson kívül
a magyar parasztok elvándorlása is pozitívan befolyásolta az elnéptelenedett és jobb termé-
kenységű földet kínáló Alföld irányába. Ugyanakkor érdemes kiemelni, hogy a románok
arányát már a 17. századi nagy hadjáratok is növelték azáltal, hogy a pusztítások, és az azt
követő járványok elsősorban a falvak jómódú népét, ezen belül is a szászokat és magya-
rokat érintették (MISKOLCZY A. 2005).

A modern román nacionalizmus kezdetei

A sors különös fintorával Erdélyben a románság lett a Habsburgok szövetségese annak
érdekében, hogy csökkentsék a három nemzet uniójának rendi érdekérvényesítését. A ruté-
nek esetében már sikerrel alkalmazott vallási unióval 1699-ben az erdélyi románok jelen-
tős része is görög katolikussá (unitussá) vált, amely által a pápa primátusának elismerése
mellett megtarthatták keleti liturgiájukat. Jóllehet az ortodox-unítás villongások a 17. szá-
zadban folyamatosan kiűjultak, de azzal, hogy az egyház a románok legfontosabb érdek-
érvényesítő eszközévé vált, a nemzeti egység eszméje végső soron a két egyház közötti
válaszfalakat is lebontotta (PIRIGYI I. 2001). Az unió kardinális eredménye, hogy a román
értelmiség számára a nemzetnek egy új, etnikai alapon szerveződő ideáját alakította ki.
Így a *natio valachica* – Erdély egyéb nemzetiségeivel ellentétben – már nem egy privile-
gizált társadalmi osztályra vonatkozott, hanem *társadalmi és földrajzi tértől függetlenül*
az összes románt magában foglalta (HITCHINS, K. 2009). A román nemzet fogalma tehát
elsődlegesen nem a modernitás társadalmi és gazdasági imperatívuszaira adott reakció-
ként formálódott (lásd GELLNER, E. 1983; ANDERSON, K. 1991), hanem a közös élmények-
ből, népszokásokból, vallási hagyományokból és nyelvből táplálkozott, illetve a *politikai*
kirekesztettség identitásérősítő hatásaira épült.

Az erdélyi nemzeti mozgalomban szerzett érdemeik ellenére a Regátban az „idegen”
római katolikusoknál is nagyobb bizalmatlansággal viseltettek a román görög katoliku-
sok iránt, mivel az igaz hit elhagyóiként azonosították őket, amely végső soron a román
identitás utolsó védvonalát jelentette a nyugatosodó kulturális közegeben (BOIA, L. 2015).
Mindezzel együtt *fokozódott a kulturális eltávolodás a Monarchia-beli és Kárpátokon túli*
románság között. Előbbi esetben a szertartásokat élő román nyelven vezető görög katoli-
kus rendszer mellett lehetőség nyílt nyugati egyetemeken pallérozódni, míg ilyenformán
a másik oldalon az Oszmán Birodalom kétségtelenül szűkebb kilátásokkal rendelkezett,
valamint a társadalmi életet jobban átható, konzervatív ortodox egyház is görccsösen ragasz-
kodott a szláv nyelv fenntartásához. Mindenesetre a fanarióta uralom végjátéka a román

fejedelemségekben is nyugati nyitáshoz vezetett. A javarészt bojárcsaládokból származó, külföldi egyetemekről hazatért reformisták tevékenységükkel lendületet adtak a szekuláris román nyelvű kiadványok felfutásához, amelyek eredményeként rövidesen befejeződött az irodalmi román nyelv kialakítása (DRACE-FRANCIS, A. 2006).

Miután egy szuverén ütközőállam létrehozásának igényével az 1878-as berlini kongresszuson Európa nagyhatalmainak vezetői átrajzolták a kontinens politikai térképét, ezzel együtt elismerték – 1859-ben perszonálunió révén már egyesült – Románia függetlenségét is. Ennek ellenére a berlini kongresszus csak felemás sikert jelentett az újonnan megalakult állam számára. Egyrészt Romániára erőltettek bizonyos normákat, amelyek a román identitást alapjaiban „veszélyeztették”. Ilyen pl. a zsidók helyzetére hivatkozva a vallási alapú politikai egyenlőtlenség elvének eltörlése az alkotmányból, ezáltal az *ortodox szupremácia idézőjeles keretek közé történő szorítása*. Másrészt Besszarábia helyett – egyfajta politikai kompenzációként – az etnikailag rendkívül heterogén (1879-ben 107 ezer lakosból 31 ezer román, 28 ezer bolgár, 32 ezer török és tatár) Észak-Dobrudzsát csatolták Romániához (IORDACHI, C. 2001). A román politika által kezdetben felesleges veszélyforrásként kezelt terület pár évtized alatt a *gazdasági felívelés és sikeres etnikai homogenizáció mintapéldája lett* (1912-ben 368 ezer lakosból 216 ezer román (59%)), rámutatva a román kultúra asszimiláló erejére (GOINA, C. 2005).

Oroszország hajlíthatatlannak bizonyult Besszarábia hovatartozásának kérdésében, holott a helyi lakosság 75%-a román népcsoporthoz tartozott (ALEXANDRESCU, I. 1994). A cári politika az esetleges autonómiára irányuló törekvések ellehetetlenítésére már *Besszarábia kezdeti annektálásától kezdve jelentős russzifikációba kezdett*, például a román nyelv iskolákból és templomokból való kiűzésével, illetve közvetett módon főleg oroszok, németek és a balkáni, frissen felszabadított területekről bolgárok és gagauzok besszarábiai letelepedésének támogatásával (HOFBAUER, H. – ROMAN, V. 1995). A központosító intézkedéseknek hamar meglett az eredménye; az 1897-es népszámlálás alkalmával Besszarábia lakosságának már csak 56%-a vallotta magát románnak, bár az orosz kultúra térnyerése elkerülte a lakosság zömét adó falusi, *tradicionális életvitelt folytató románságot* (PETRESCU, C. 2001).

Időközben az egyesült román fejedelemségek területén hatalmas népességyarapodás zajlott le (HITCHINS, K. 1996). Míg a két fejedelemség népessége a 18. század közepén még nem érte el az 1 millió főt, addig 1810-ben már 1,6 millió, 1831-ben már 3 millió főre tehető a lakosságszám (TRÓCSÁNYI Zs. – MISKOLCZY A. 1992). A dinamikához nagyban hozzájárult az átlagban 250 főt számláló falvak viszonylagos földbősége, a bevándorlás erősödése (főleg zsidók részéről Moldvába), valamint a halálozási ráta visszaesése az orosz-török háborúk időbeli és térbeli eltolódásának következményeként (HITCHINS, K. 2014). Az 1859-től viszonylagos rendszerességgel megrendezett népszámlálások szerint a népesség száma (az 1859-es, 1884-es, 1899-es és 1912-es népszámlálások alapján): 3,9-; 4,6-; 5,9-; 7,2 millió fő (ALEXANDRESCU, I. et al. 2000). 1859 és 1899 között a legnagyobb (2-2,5-szeres) népességnövekedés a Duna mentén, Brăila és Ialomița megyékben zajlott le. Ez szoros összefüggésben állt a drinápolyi békét (1829) követően biztosított dunai hajózás szabadságával, amellyel a román folyami kikötők a gabona-export révén az oszmán világ peremterületéről hirtelen a világgazdaság vérkeringésébe kerültek. Az 1899-es és 1912-es népszámlálás közötti időszakban a legnagyobb növekedés már áthelyeződött Dobrudzsára (pl. Konstancában 81,7%), míg a korábbi időszakhoz hasonlóan továbbra is átlagban a moldvai megyékben regisztrálták a legkisebb népességnövekedést (pl. Jászvásáron 2,4%-os visszaesés). A népességnövekedés súlypontjának Fekete-tenger irányába történő elmozdulását magyarázza Románia tengeri exportjának gyors felívelése az 1889-1913-as időszakban 89 ezerről 1,5 millió t-ra (IORDACHI, C. 2001). Ugyanakkor a hatalmas növekedés ellenére *a népesség etnikai szempontból meglehetősen homogén összképet mutatott*, az 1859-es

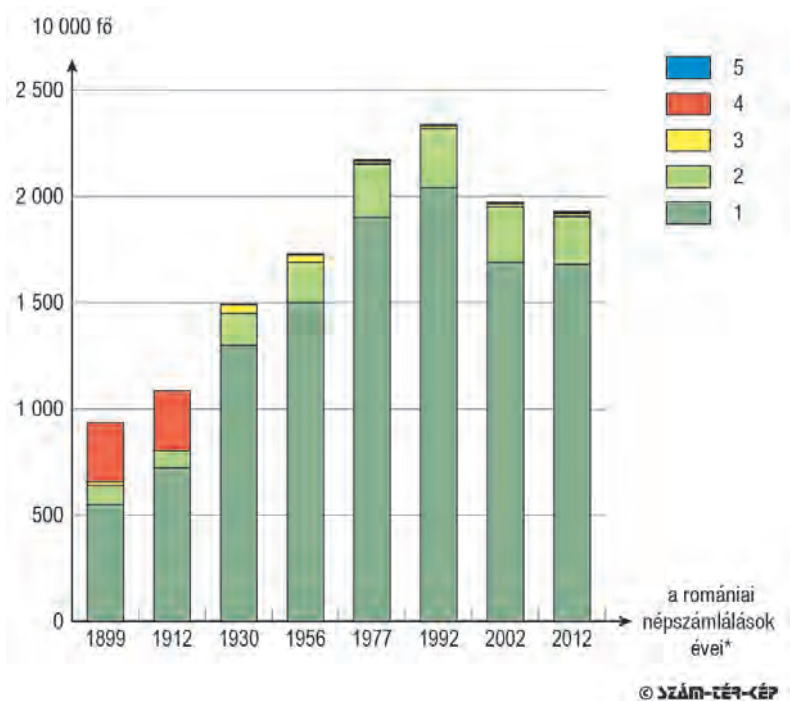
népszámlálás alkalmával a népesség 92,1%-a vallotta magát románnak. Ugyanebben az időpontban Moldvában közel 120 ezer zsidót (helyi összlakosság csaknem 9%-a) írtak össze, míg Havasalföldön számuk a 10 ezret sem érte el. Ugyanakkor 1912-ben az egyesült Romániában már 240 ezer zsidó élt. A zsidók területi megoszlását jól illusztrálja, hogy a moldvai városok lakosságának 32%-át ők adták (HITCHINS, K. 2014). A cigányokra vonatkozóan az 1850-es években a két román fejedelemségben 200-250 ezren élhettek, ami valamennyi felmérés ismeretében az európai cigányság közel egyharmadát ölelte fel a jelzett időszakban (ACHIM, V. 2001).

Az ipari forradalom, polgárosodás és modernizáció jegyeiben jelentkező népességregrobanás Erdélyt sem hagyta érintetlenül a 19. század folyamán. Az 1850-es népszámlálás Erdélyben 1,23 millió fő (ez az össznépesség 59,4%-a), míg 1910-ben 1,43 millió román nemzetiségűt talált (55,3%). A románok viszonylagos stagnálása mellett a magyarok aránya 30,7%-ról 34,6%-ra emelkedett. Az eltérő irányú tendenciák mögött a magyarok románokhoz viszonyított alacsonyabb kivándorlási hajlandósága, valamint asszimilációs nyeresége (főleg a zsidók és örmények részéről) húzódott meg (VARGA E. Á. 1997). Ugyanakkor fontos megjegyezni, hogy a század második felében Erdélyben egyértelműen a városok lettek a gazdasági élet mozgatórugói. Az erdélyi románok ilyen szempontból periferizálódtak, hiszen a megfigyelt 60 év leforgása alatt városi arányuk 30%-ról 23%-ra csökkent, míg a magyaroké 36%-ról 60%-ra növekedett. Az okok között kulcsszerepet játszott a falusi, tradicionális normákhoz ragaszkodó románság vonakodása a városokba való költözéstől (BOLOVAN, S. P. – BOLOVAN, I. 2003).

Az 1775-ben szintén Ausztria részévé lett Bukovinában a román nemzeti mozgalom kibontakozásának az alapfeltételei is hiányoztak. Itt a románok identitása eleve alacsonyabb szinten állt a helyi ortodox egyház többnemzetiségű (a román mellett rutén is) beágyazottsága miatt. Ráadásul az osztrák adminisztráció elvágta a kulturális szálakat Moldvától, a városokban érezhető zsidó és német dominancia nem tette lehetővé az egyházon kívüli román értelmiség kialakulását (LIVEZEANU, I. 2000). Másrészt a Habsburgok gazdasági célból a bevándorlás ösztönzését helyezték előtérbe, amelynek eredményeként 1774 és 1848 között a terület népessége ötszörösére növekedett, a románok aránya viszont 85%-ról 55%-ra zuhant (HITCHINS, K. 2009).

A századfordulóra Románia határain kívül az illetékes népszámlálások 2,785 millió románt írtak össze Magyarország területén, a szintén Monarchiához tartozó Bukovinában 230 ezret, míg Besszarábiában 1,092 millió főt (*l. ábra*). Jóllehet a számok sok esetben a románság területi integrációjának igényét erősítették, a fejekben már nem volt ennyire egyértelmű az egyesülés kérdésköre. Erdélyben a románság a szlávizmus, germanizmus, valamint a magyar asszimilációs terjeszkedés veszélyeivel szemben a Habsburg-berendezkedésben találta meg megmaradásának zálogát, Besszarábiában pedig a cári központosító berendezkedéssel szemben a saját parasztlázadását vérbe fojtó Románia aligha jelentett nagy vonzerőt a döntően rurális elhelyezkedésű moldáv lakosság számára.

Az eddig tárgyalt, Dunától északra található etnikai tér azonban csak a románság egyik, bár kétségtől mentes részét érinti. Fontos megjegyezni, hogy románok, illetve román eredetű népcsoportok a *szűken értelmezett román etnikai törzsterületen kívül is éltek*. A Balkán-félsziget keleti újlatin nyelveit beszélő, ortodox hitű népcsoportjait a köznyelv a legrégebbi idők óta a *vlach* gyűjtőnévvel illeti. Balkáni sporadikus elhelyezkedésüket transzhumáló pásztorkodási életmódjuk, valamint a szláv és oszmán terjeszkedés egyaránt meghatározta. Az aromán nyelvet beszélők tekinthetők a vlachok legnépesebb csoportjának. Közösségeik egymástól való elszigeteltsége és az évszázados asszimiláció okozta önazonosítási nehézségeik miatt számukat alighanem lehetetlen megbecsülni, viszont bizonyosan százezres nagyságrendről beszélhetünk. A balkáni népek nemzeti ébredéséhez

1. ábra A románok (beleértve moldávok, arománok) számának változása a jelenlegi román etnikai térben 1897–2014 között.

Jelmagyarázat: 1 – Románia területén; 2 – a mai Moldovai Köztársaság területén;

3 – Ukrajna mai területén; 4 – Magyarország területén; 5 – Szerbia és Bulgária területén

(* Csak a Románia mindenkorai területére vonatkozó népszámlálások évszámai. A többi országban – ahol rendelkezésre állnak – az időben legközelebbi népszámlálások adatai vannak feltüntetve; 1912 Ukrajnában, 2014 Transznisztriaán kívül).

Forrás: Román, Szovjet, Moldáv, Magyar, Ukrán, Szerb népszámlálások, EBERHARDT, P. 2003

Figure 1 The change in Romanian (including Moldovan and Aromanian) population in the present-day Romanian ethnic space between 1897 and 2014.

Legend: 1 – In the territory of present-day Romania; 2 – In the contemporary territory of the Republic of Moldova;

3 – In the territory of present-day Ukraine; 4 – In the territory of Hungary; 5 – In the territory of Serbia and Bulgaria

(*Year of the censuses which only concern the territory of Romania at all times. In the other countries

– where it is available – the data of the nearest censuses are shown; except for 1912 Ukraine and 2014 Transnistria).

Source: Romanian, Soviet, Hungarian, Ukrainian, Serbian censuses, EBERHARDT, P. 2003

kapcsolódóan az új román állam is igyekezett „román testvéreik” nemzeti öntudatának erősítésére, ennek eredményeként 1912-ben az arománok 106 iskolával és 300, Bukarestből finanszírozott oktatóval rendelkeztek (PEYFUSS, M. D. 1994). A vlachok egy másik csoportját képezik az arománokhoz képest földrajzilag jobban lokalizálható megjelenorománok. Elnevezésük jelzi településterületüket (Moglena történelmi régió a mai Macedónia és Görögország határán) és nyelvi dialektusukat. A századfordulón a számukra vonatkozó becslések 10 és 20 ezer fő között szóródtak (ȚÎRCOMNICU, E. 2014). Az Isztriai-félszigeten letelepült *isztrorománok* az 1900-as évek elején közel 5 ezren lehettek (SÂRBU 2012).

Még az I. világháborút megelőzően, a *dákorománok államalakulataként megszilárdult Román Királyság* a második balkáni háború során megszerezte az ún. Kvadrilátert (Dél-Dobruzsát), jóllehet a térségben a románok száma csupán 6359 főt (alig 2%-ot) tett ki a 282 ezres összslakosságból (NIAĞULOV, B. 2000). Ennek ellensúlyozására a két világháború között a román állam körülbelül 35000 vlachot telepített át a Balkáni-félszigetről az új aromán haza megvalósításának érdekében (TUSA, E. 2011). Az I. világháborúval

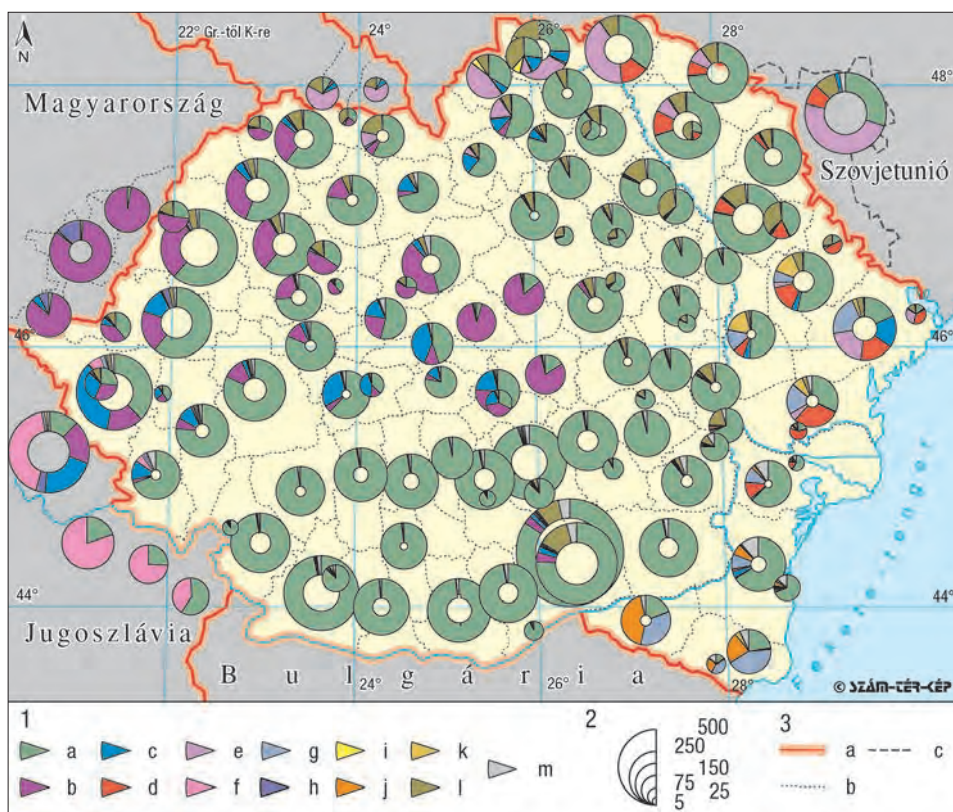
a Kvadriláterhez képest azonban sokkal nagyobb területi nyereségek érték a Román Királyságot, ugyanis az 1910-ben 139,1 km² területű és 7,63 millió lakosú államalakulat a nyertes világháborút követően 156,8 km² területhez és 8,36 millió lakoshoz jutott (PÁNDI L. 1997). A területszerzés magában foglalta a rendkívül heterogén etnikai térszerkezettel rendelkező Erdélyt, Kelet-Bánságot, a Körös-vidéket, a máramarosi részeket, valamint Besszarábiát és Bukovinát.

A román etnikai tér a 20. században

A bukaresti román politikai elitet az egyesülés hirtelen komoly kihívásokkal szembe-sítette, ugyanis Nagy-Románia belső heterogenitása számos (etnikai, kulturális, regionális, gazdasági) aspektusban markánsan kitapinthatóvá vált. Elsőként etnikai szempontból állapítható meg, hogy 1920 után a Regáton kívüli új területeken a románok csak kevéssel haladták meg az összlakosság felét (BOIA, L. 2015). Ráadásul ezekben a térségekben ennél is aggasztóbb volt a románok társadalmi státusza. Besszarábiában a román elit jóformán teljesen eloroszosodott, a városokban szinte kizárólag az orosz és a jiddis töltötte be a lingua franca szerepét, a gazdasági és kulturális életben a román nyelv gyakorlatilag semmilyen presztízzsel nem rendelkezett (LIVEZEANU, I. 2000). 1910-ben Bukovinában a románok számarányukat tekintve (34,4%) az ukránoktól (38,4%) maradtak el, képzettségük és gazdasági helyzetük tekintetében pedig a zsidó lakossághoz képest voltak jelentős lemaradásban. A hátrányok felszámolásának reményében a bukovinai román intézkedések homlokterébe az oktatás megerősítése került, amelynek eredményeként például az 1912-es 179 darab román nemzetiségű iskola száma 1922-23-ra 319-re növekedett, többnyire a többi etnikum oktatási pozícióinak kárára (HAUSLEITNER, M. 2001).

Erdélyben a székelység kompakt etnikai tömbjeit puhább módszerekkel kívánták megbontani, elsősorban a helyi görög katolikusok által, akiket a politikai elit nyelvében magyar, de kulturális gyökereiben románként azonosított (HERMANN G. M.–KOVÁCS P. 1999). A téves helyzetfelismerést a későbbiekben a székelyföldi asszimilációs politika sikertelensége igazolta (PÁL J. 2008). Erdély további magyarlakta részeit a román kormányzat az irredentizmustól való félelem miatt eleve nagyobb fokú bizalmatlanságban részesítette, így valóságos kulturális offenzíva indult ezeken a helyeken (KÜHRER-WIELACH, F. 2014). Azonban az *erőtéljes bukaresti centralizációs törekvések* az erdélyi román elit ellenérzését is kiváltották, amely a korábbi évszázadokban közép-európai szellemiségű lett, s ezáltal jelentős mértékben különbözött a balkáni gyökerű és hangsúlyosan a francia kultúra felé hajló regáti elittől (BOIA, L. 2015). A regionális törésvonalak mentén húzódó kulturális különbségeket jelzi többek között az írni-olvasni tudás mértéke is, amely az 1930-as népszámlálás szerint Erdélyben 67%-ot tett ki, míg például Besszarábiában egy jelentős mértékű előrelépés után is csak 38,1%-ot (MANUILĂ, S.–GEORGESCU, M. 1938).

Az 1930-ban tartott népszámlálás valamivel több, mint 18 millió lakost talált Nagy-Románia területén, amelynek 71,9%-a vallotta magát román nemzetiségűnek (ALEXANDRESCU, I. et al. 2000) (2. ábra). Területi elterjedésüket illetően legnagyobb részarányukat a Regát régióiban; Olténiában (97,5%), Munténiában (93,4%), illetve Moldvában (89,8%) regisztrálták. Legkisebb részarányban románok Bukovinában (44,5%) és Dobrudzsában (44,2%) éltek. Nem véletlen, hogy Románia a későbbiekben sem erőltette az 1940-es craiovai szerződés értelmében Bulgáriának átadott Kvadriláter visszaszerzését. Az ország második legnépesebb etnikumaként (1,43 millió fő; 7,9%) a magyarok elsősorban az ország központi részén, illetve a nyugati határvidék mentén koncentrálódtak, és Erdély nagyvárosaiban domináns szerepet töltöttek be a németekkel és zsidókkal együtt. Előbbiek országosan

2. ábra A román etnikai tér 1930-ban.

Jelmagyarázat: 1 – A lakosság etnikai összetétele, a – román, b – magyar, c – német, d – orosz, e – ukrán, f – szerb, g – bolgár, h – szlovák, i – lengyel, j – tatár, k – gagauz, l – zsidó, m – egyéb; 2 – A lakosság száma (1000 fő);

3 – Határok, a – országhatár, b – megyehatárok, c – a Moldovai Autonóm Szovjet Szocialista Köztársaság határa.

Forrás: Román (1930), Magyar (1930), Csehszlovák (1930), Jugoszláv (1930), Szovjet (1926) népszámlálások

Figure 2 Romanian ethnic space in 1930.

Legend: 1 – Ethnic composition of population, a – Romanian, b – Hungarian, c – German, d – Russian, e – Ukrainian, g – Bulgarian, h – Slovak, i – Polish, j – Tatar, k – Gagauz, l – Jewish, m – other; 2 – Number of inhabitants;

3 – Borders, a – state border, b – county borders, c – border of the Moldavian Autonomous Soviet Socialist Republic.

Source: Romanian (1930), Hungarian (1930), Czechoslovak (1930), Yugoslav (1930), Soviet (1926) censuses

745 ezer; 4,1%) településterülete javarészt a hagyományos szász vidékekre, illetve a Bánságra korlátozódott. A 728 ezer fős zsidóság szinte kizárólag a városokban jelent meg (legnagyobb csoportja Bukarest, Csernyivci, Kisinyov és Jászvásár városokban), éppen ezért nem meglepő, hogy 4%-os országos részarányuk a városi tereket tekintve már 13,6%-nak felelt meg. A 3,2%-ot kitevő ukránok inkább a falvakban éltek, a 2,3%-os országos részarányt reprezentáló orosz etnikum pedig inkább a városokban (elsősorban Kisinyov, Bender és Izmajil) volt megtalálható. Ahogy arra a 2. ábra is rávilágít, a nagy országegyesítés ellenére jelentősebb román népcsoportok így is maradtak a határokon kívül – a balkáni vlach rokonokat nem számítva – elsődlegesen a Szerb-Horvát-Szlovén Királyságon belül a Bánságban és a Szerb-érchegységben, valamint a Moldovai Autonóm Szovjet Szocialista Köztársaságban, ahol az összlakosság 28,5%-áért feleltek (CISCEL, M. H. 2007).

A két világháború közötti nemzetközi helyzet fokozódása a román közvéleményben a területi integritás fenntarthatóságának kételyeit erősítette, ugyanis a magyar külpolitikát

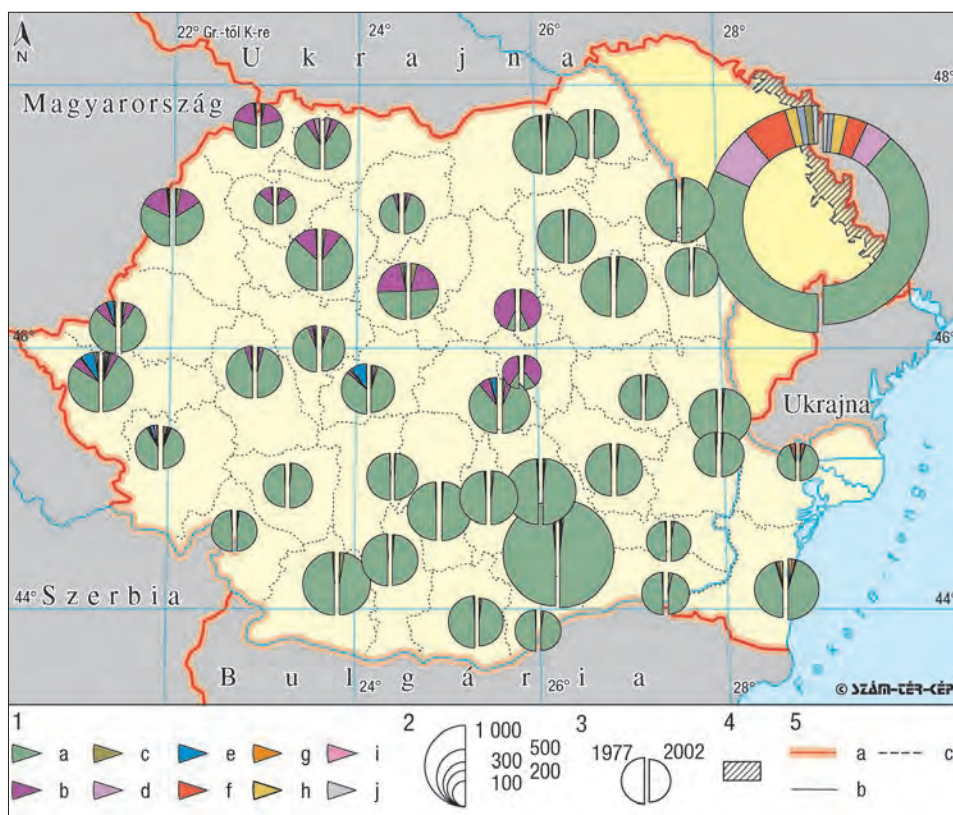
a revizionizmus állandósult irányvonala határozta meg, másrészt az időközben stabilizálódott Szovjetunió igényt formált Besszarábiára és Észak-Bukovinára. Ráadásul a Román Kommunista Párt (RKP) révén a szovjetek többször is próbát tettek a szocialista forradalom romániai exportjával, eredménytelenül. A szovjet proletárforradalom megakadályozása legitimálta Románia területi egységét a nyugati hatalmak szemében (BALOGH L. 2001). Ennek ellenére a II. világháború során bizonyos területekről Románia kénytelen volt lemondani (a 295 ezer km² területű ország 58 ezerrel lett kisebb), ám az 1944-es sikeres kiugrással és a szövetségesek oldalán történő hadba lépéssel minimalizálni tudta területi veszteségeit.

Köztes-Európa többi államához hasonlóan Románia is a szovjet érdekszférába került, amelynek eredményeként rövidesen az RKP a szokásos forgatókönyv alapján jutott hatalomra. Az ezt megelőző időszakban a *zsidók és magyarok a párton belül folyamatosan felülreprezentáltak voltak országos részarányukhoz képest* (utóbbiak aránya 1945 júliusában is megközelítette a 20%-ot), így a kommunista rezsim kezdeti éveiben helytelenített bármi olyan törekvést, amely „etnikai cellák” kialakulásához vezethet (BOTTONI, S. 2010). Mindezt a sztálini recept is elősegítette, amelynek nyomására 1952-ben létrehozták a Magyar Autonóm Tartományt. Az etnikai alapú nacionalista politika kezdeti háttérbe szorulásának fokozatos feloldását jelezték a politikai entitást ért területi módosítások (román települések hozzá-, magyar települések elcsatolása), valamint a névváltoztatás (Maros-Magyar Autonóm Tartomány). A hruscsovi irányváltással és a RKP „elrománosodásával” az 1960-as évek közepére teljessé vált az a *nacionalista politikai fordulat*, amely a Ceaușescu nevével fémjelzett korszakban – különösen az 1980-as évek gazdasági krízisében – érte el csúcspontját.

A német kisebbséget azonban a magyarhoz hasonló kezdeti gesztusok is teljesen elkerülték, sőt a kollektív bűnösség elve alapján százezreket deportáltak, telepítettek ki erőszakosan, míg többen a nyílt diszkrimináció elől az NSZK-ba szöktek (WAGNER, E. 1982). Bár az egyik legnagyobb kelet-közép-európai zsidó közösség maradt meg Romániában, a világháború után 400 ezer főre apadt számuk tovább fogyatkozott a kivándorlásuk következtében. A tendencia súlyosságát mutatja, hogy számuk az 1992-es népszámlálás idején már a 10 ezer főt sem érte el. Mindezen folyamatok közvetett módon a román homogenizációs törekvéseket erősítették. Ugyanakkor kulturális értelemben magában a románságon belül is végbement egy erőteljes uniformizálás, hiszen a *kommunista rendszer ideológiai bázisában a marxi proletariátus helyébe idővel a nemzet eszméje lépett* (IORDACHI, C. 2000).

Az 1977-es népszámláláskor összeírt 21,6 millió fős lakosság 89,1%-a románnak, 7,75%-a magyarnak, míg alig 1,54%-a németnek vallotta magát (3. ábra). Az összképet tekintve szembevetendő a román etnikum dominanciája, az időközben bevezetett közigazgatási reform révén létrejött megyék közül 27 etnikailag homogénnek tekinthető. A szűken értelmezett Erdély 9 megyéjében is 69,8%-os tett ki a románok aránya. Az 1,71 millió fős magyar lakosság csupán Hargita (85,1%) és Kovászna (78,4%) megyében alkotott abszolút többséget, ugyanakkor Maros (44,3%), Szatmár (38,8%), Bihar (31,5%) és Kolozs (24%) megyékben jelentek meg jelentősebb számarányban.

A többi volt szocialista országhoz hasonlóan, a rendszerváltás Romániában is hatalmas méretű ipari dezindusztrializációba torkollott, amely a népesség áramlásainak új formáihoz vezetett. A munkalehetőségek intenzív beszűkülésének eredményeként (csak a szekunder szektorban 2,5 millió munkahely szűnt meg) az idősebbek migrációja a biztosabb megélhetést nyújtó rurális térségek felé irányult, míg a fiatalabb korosztályok a külföldi munkavállalást részesítették előnyben (DEACU, C. 2016). A monoindusztriális, rurális jegyeket magukon hordozó kisvárosok lettek a népességsökkenés legnagyobb vesztesei (DUMITRACHE, L. et al. 2016). Mivel a fenti folyamatok Románia megyéit egységesen érintették, ezért az 1977-2002 közötti időszakban az *etnikai viszonyok megmerevedése* volt

3. ábra Románia és Moldova etnikai összetétele a 20. század második felében.

Jelmagyarázat: 1 – A lakosság etnikai összetétele, a – román, b – magyar, c – német, d – orosz, e – ukrán, f – szerb, g – bolgár, h – szlovák, i – lengyel, j – tatár, k – gagauz, l – zsidó, m – egyéb; 2 – A lakosság száma (1000 fő);

3 – Az adatok felvételének ideje; 4 – Transznisztria területe - nincs adat;

5 – Határok, a – országhatár, b – megyehatárok, c – Transznisztria és Moldova nem hivatalos határa.

Forrás: Román (1977, 2002), Moldáv (2004) népszámlálások, EBERHARDT, P. 2003

Figure 3 Ethnic composition of Romania and the Republic of Moldova in the second half of the 20th century.

Legend: 1 – Ethnic composition of population, a – Romanian, b – Hungarian, c – German, d – Russian, e – Ukrainian, f – Serbian, g – Bulgarian, h – Slovak, i – Polish, j – Tatar, k – Gagauz, l – Jewish, m – other;

2 – Number of inhabitants (1000 inhabitants); 3 – Date of recording of data;

4 – Territory of Transnistria – no data; 5 – Borders, a – state border, b – county borders,

c – officially not recognized border of Transnistria and the Republic of Moldova.

Source: Romanian (1977, 2002), Moldavian (2004) censuses, EBERHARDT, P. 2003

tapasztalható. A népesség stagnálása (21,7 millió fő) a rendszerváltás előtti növekedés, illetve az utána bekövetkezett csökkenés eredőjéből áll össze. Az országterületen belül a román etnikum dominanciája (89,4%) némileg tovább fokozódott, elsősorban a magyarok (-1,35%-pont) és a németek (-1,27%-pont) népességsökkenésének következményeként. Az 1977-es adatokhoz képest hatodára fogyatkozott németek (kivándorlásukat az NSZK fejkvótái is nagyban katalizálták) visszaszorulása Temes, Arad és Szeben megyékben öltötte a legnagyobb méreteket. A magyarok térvészése elsősorban szórványaikban volt szignifikánsabb (Arad, Hunyad, Brassó megyék), feltehetően a magasabb fokú asszimilációs kitettségüknek tulajdoníthatóan, ugyanakkor Hargita és Kovászna megyékben megőrizték abszolút többségüket (3. ábra).

A 21. század kihívásai

Románia az ezredforduló küszöbén még a posztszocialista átmenet közvetlen társadalmi-gazdasági nehézségeit viselte. Az elhúzódó válság a munkanélküliség mellett a szegénység (1999-ben a népesség 22%-a szegénységi küszöb alatt), valamint a bűnözési ráta (1992-1997 között a börtönre ítélték számának 64%-os növekedése) meredek emelkedéseiben is visszaköszönt (DEACU, C. 2016). Az ingatag politikai és gazdasági helyzet szorítása alatt milliók döntöttek a külföldi munkavállalás mellett, így *napjainkra Románia lett Európa keleti felének legnagyobb népességkibocsátója* (BRĂDĂȚAN, C. E. 2014). Becslések szerint a jelenkori migrációból eredeztethető allochton román diaszpóra Európában megközelíti a 3 millió főt, amely egyfajta kárpótlásként Romániát Európa-szerte a nemzetközi hazautalások egyik legnagyobb haszonélvezőjévé teszi (ANGHEL, R. et al. 2016). Az elvándorlás által leginkább sújtott román megyék az 1990-2010 közötti időszakban rendre a régió területeiről kerültek ki (zárójelben a nettó migrációs arányszám): Vaslui (-12,3%), Botoșani (-9,4%), Teleorman (-7,0%), míg a bevándorlás elsődlegesen a gazdaságilag relatíve fejlettebb fővárost (+11,0%) és agglomerációját (Ilfov, +10,4%), illetve az erdélyi-bánáti megyéket, mint Temest (+15,4%), vagy Aradot (+10,3%) érintette (ALEXE, I. et al. 2012). A 2011-ben rendezett népszámlálás adataiból is jelentős népességfogyás körvonalazódik. A 20 millió főre csökkent lakosság 88,9%-a románnak, míg 6,5%-a magyarnak tekinthető. Bár a népszámlálás alkalmával csupán 620 ezren vallották magukat roma nemzetiségűnek, valós számuk az országban 1,8-2,5 millió főre tehető (M. CSÁSZÁR Zs. 2009). Társadalmi státuszuk, vallásuk és szokásaik alapján is egy meglehetősen differenciált csoport jelenik meg a romániai cigányok képében (KOCIS K. – BOTTLIK Zs. 2004; CREȚAN, R. – TURNOCK, D. 2008).

Szót kell ejteni a Románia határain kívüli román népcsoportok jelenlegi helyzetéről is (4. ábra). A Moldovai Köztársaság területén a 2014-es népszámlálás alkalmával (a transznysztriai, mindeddig publikálatlan adatoktól eltekintve) 192 ezer román élt össze, jóllehet a 2,1 millió főnyi moldáv lakosság is *de facto* román népcsoportként azonosítható. A pánromán elképzeléseket érzékenyen érintette, hogy a Szovjetunió felbomlása után a moldáv népesség jelentős többsége egy önálló köztársaság mellett döntött, ezáltal ismételtelen szembesítve a romániai döntéshozókat a moldáv identitás realitásával (KING, C. 1994). A jelenség háttérében az áll, hogy a két világháború közötti rövid időszakban a premodern regionális identitást nem sikerült egy modern nemzetivel felváltani, így a szovjet cél a moldáv identitáskonstrukció kiteljesítéséhez kedvező alapokra támaszkodhatott (PETRESCU, C. 2001).

Az eddig legutolsó, 2001-es ukrain népszámlálás adataiból 150 ezres román és 250 ezres moldáv népesség rajzolódik ki. Előbbiek Kárpátalján és a Csernyivci oblasztyban jelennek meg nagyobb koncentrációkban, míg a moldávok az Odesszai oblaszty egyes Moldovához közeli térségeiben számottevőek. Az ettől keletre benyúló moldáv szóróterület még a II. Katalin cárnő idejében megkezdett, az orosz-török háborúk nyomán elnéptelenedett vidék gazdasági fellendítését célzó telepítéseknek köszönhető (NISTOR, I. S. 1995). A 36 ezer fős magyarországi románság nem alkot zárt, homogén tömböt, sem egységes nyelvterületet. A kettős identitástudattal jellemezhető többségük anyaországukkal határos megyékben, a román-magyar határtól legfeljebb 20 km-re, leginkább a békés-csanádi, illetve bihari térségekben él (BOTTLIK Zs. 2006; KOCIS K. – BOTTLIK Zs. 2009). A szintén dákoromán csoporthoz sorolható, csaknem 30 ezres szerbiai román népesség a Vajdaság keleti térségeiben, míg a 35 ezres vlach népcsoport a Timok folyó völgyében található.

A korábban viszonylagos békének és prosperitásnak örvendő balkáni román közösségeket sem hagyták érintetlenül a 20. század totalitárius intézkedései, másfelől az eről-

4. ábra A románok etnikai térszerkezete a 21. század első évtizedében.

Jelmagyarázat: 1 – A román nemzetiségű lakosság aránya; 2 – 5%-nál kevesebb/100 főnél nagyobb román közösségek, a – 2500 fő fölött, b – 1000 fő fölött, c – 500 fő fölött; 3 – Határok, a – államhatárok, b – NUTS-2 határok, c – NUTS-3 határok, d – Transznisztria és Moldova nem hivatalos határa, e – a Gagauz Autonóm Terület határa.

Forrás: Román (2012), Moldáv (2014), Ukrán (2001), Magyar (2011), Szerb (2011) népszámlálások

Figure 4 Ethnic spatial patterns of Romanians in the 2000s. Legend: 1 – Ethnic distribution of Romanian population;

2 – Romanian communities with a proportion of less than 5% and a number of more than 100 inhabitants, a – more than 2500 inhabitants, b – more than 1000 inhabitants, c – more than 500 inhabitants; 3 – Boundaries, a – state borders, b – NUTS-2 borders, c – NUTS-3 borders, d – officially not recognized

border of Transnistria and the Republic of Moldova, e – border of the Autonomous Territorial Unit of Gagauzia.

Source: Romanian (2012), Moldavian (2014), Ukrainian (2001), Hungarian (2011), Serbian (2011) censuses

tetett urbanizációs törekvések sok esetben tradicionális életmódjuk, egyben identitásuk feladását okozták. Az arománok számára vonatkozó megállapítások az ezredforduló környékén is kellő távolságtartást igényelnek, amelyet a hivatalos népszámlálások, valamint a különböző becslések közötti hatalmas különbségek is alátámasztanak. Előbbi alapján 88 ezer főre tehető a balkáni arománok száma, amíg az – elsősorban román szerzők – becsléseinek konszenzusából körülbelül 1 millió fő adódik (közelítőlegesen Görögországban 500-, Albániában 300-500-, Macedóniában 100-150-, Bulgáriában 100 ezer) (MAROLA, V. 2013). Pontosabb képet kaphatunk a területileg jobban behatárolható meglenorománokról és isztrorománokról. Előbbiek száma 14 ezer főre zsugorodott, elsősorban a kiköltözések következményeként (pl. az 1923-as görög-török lakosságcsere nyomán) (THEDE, K. 2014). Az isztrorománok száma napjainkban már nem éri el a 300-at, ráadásul többségük magát vlachul beszélő horvátnak tartja (LOZOVANU, D. 2012).

Összefoglalás

Az ókori rómaiak által meghonosított társadalmi és gazdasági struktúrák, majd a középkori állami keretek jelenléte, később pedig az oszmán, illetve Habsburg-berendezkedés által nyújtott kulturális jogok kedvező kiindulási feltételeket teremtettek a románok nem-

zetté válásának rögzös folyamatához. Mindezt végigkísérte a keleti és nyugati világ közötti útkeresés, amely a román identitástudat rétegzettségében is visszaköszön. A nyelvileg inkább nyugathoz, vallásilag pedig kelethez fűződő kulturális szálak tekintetében nem beszélhetünk kizárólagosságról, hiszen a modern román nyelvben ugyanúgy megtalálhatóak a szláv hatások, mint Románia vallási térképén a görög katolikusok.

Az etnikai törzsterületen végbement identitáskeresés legbiztosabb alapjai az erdélyi románság körében álltak rendelkezésre. A Regátban a magas fokú etnikai homogenitáshoz kedvezően párosult a szuverenitással járó felpezsdülés a kulturális életben. Az etnikai kohézió megszilárdulásához olyan nemzeti projektek is hozzájárultak, mint Dobruzsza benépesítése és sikeres integrációja. A nemzetépítés csúcspontjának a két világháború közötti Nagy-Románia állapota tekinthető, amelynek időszakában a szűken értelmezett etnikai törzsterülethez kapcsolódó román népcsoportok döntő része politikailag egyesült. Azonban a hirtelen megnövekedett országterület a népesség etnikai homogenitását is csorbította, Besszarábia és Bukovina későbbi fejleményei pedig igazolták, hogy a nemzetté válás élményéből kimaradt részekben a középkori regionális identitást nem lehet néhány évtized alatt egy modern nemzettudattal helyettesíteni.

A következő történelmi időszak a románok államilag is ösztönzött, dinamikus népességnövekedését eredményezte. Az államszocialista politikák a regionális identitások összeforrasztásában is hatékony eszköznek bizonyultak. Így a rendszerváltáshoz érkezve a romániai etnikai tér egykoron sokszínű jegyeket mutató térszerkezetének utolsó szignifikáns alkotóelemeiként lényegében csak a magyarok és cigányok maradtak. Nem véletlen, hogy a szocialista blokk felbomlásával nagyobb figyelem terelődött a határon túli románságra, többek között olyan, az asszimilációban előrehaladott román csoportokra, mint a balkáni vlachok vagy Novorosszija egykori moldáv telepesei. A felerősödött egzisztenciális nehézségek a román etnikai törzsterület etnikai térfolyamatait is új megvilágítás alá helyezték, amelynek új elemei a fejlett európai országok román diaszpóráinak egyre növekvő méreteiben köszönnek vissza.

Köszönetnyilvánítás

A tanulmány megjelenését az NKFIH-124291 számú projekt is támogatta.

ILLÉS TAMÁS

ELTE TTK Regionális Tudományi Tanszék, Budapest

tamas.illes92@gmail.com

FORRÁSOK

Magyarország

A magyar szent korona országainak 1910. évi népszámlálása. 5. rész, Részletes demográfia. – Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, Budapest.

1930-as népszámlálás 5. kötet. – KSH, Budapest.

2011. évi népszámlálás. 9. Nemzetiségi adatok. – KSH, Budapest.

Népszámlálási digitális adattár. – KSH, Budapest (https://library.hungaricana.hu/hu/collection/kozponti_statistikai_hivatal_nepszamlalasi_digitalis_adattar/)

Moldovai Köztársaság

Recensământul populației 2004, Culegere statistică. Vol. 1. Caracteristici demografice, naționale, lingvistice, culturale – Biroul Național de Statistică. 492 p.

Atlas dnr 2004: Atlas of the Dniester Moldavian Republik. – „Sheriff” Publishing and Printing Center Tiraspol. 60 p.

Recensământul populației și al locuințelor din 2014, Biroul Național de Statistică (<http://recensamant.statistica.md>)

România

Recensământul general al populației din 1930 (Vol. II. Neam, Limbă maternă, religie) – Institutul Național de Statistică.

Recensământul general al populației din ianuarie 1977 (Vol. 1. Populație – Structura demografică) – Institutul Național de Statistică.

Recensământul general al populației și al locuințelor din martie 2002 (Vol. 4. Structura etnică și confesională a populației) – Institutul Național de Statistică.

Recensământul populației și al locuințelor din 2011 (Vol. 2. Populația stabilă (rezidentă) – structura etnică și confesională) – Institutul Național de Statistică.

Szerbia

Census of Population (National and Ethnic Affiliation – Data by localities). – Statistical Office of Republic of Serbia 2002.

Србији – 2011 Census of Population, Households and Dwellings in the Republic of Serbia.

Ukrajna

Про кількості та склад населення України за підсумками Всеукраїнського перепису населення 2001 року – Державний комітет статистики України (<http://2001.ukrcensus.gov.ua/results/general/nationality/>)

Всеукраїнського перепису населення 2001, Національний склад населення України та його мовні ознаки – Державний комітет статистики України.

IRODALOM

ACHIM, V. 2001: Cigányok a román történelemben. – Osiris, Budapest. 254 p.

ALEXANDRESCU, I. 1994: A short history of Bessarabia and Northern Bucovina. – Romanian Cultural Foundation, Iași. 87 p.

ALEXANDRESCU, I. – BULEI, I. – MAMINA, I. – SCURTU, I. 2000: Enciclopedia de istorie a României. – Meronia, București. 507 p.

ALEXE, I. – HORVÁTH, I. – RUXANDRA, N. – MARIETA, R. 2012: Social Impact of Emigration and Rural-Urban Migration in Central and Eastern Europe. Final Country Report Romania. – EC DG Employment, Social Affairs and Inclusion. 64 p. (www.ec.europa.eu/social/BlobServlet?docId=8834&langId=en)

ANDERSON, B. 1991: Imagined Communities. Reflections on the Origins and Spread of Nationalism. – London, Verso. 224 p.

ANGHEL, R. – BOTEZAT, A. – COȘCIUG, A. – MANAFI, I. – ROMAN, M. 2016: International Migration, Return Migration, and their Effects: A Comprehensive Review on the Romanian Case. – IZA DP No. 10445. 52 p. (http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2895293)

ATAMASOV, P. 2014: Starea actuală a meglenoromânilor. Meglenoromâna – un idiom pe cale de dispariție. – memoria ethnologica 14. 52-53. pp. 30–38.

BALOGH L. 2001: România története. – Aula, Budapest. 501 p.

BOIA, L. 1997: Istorie și mit în conștiința românească. – Humanitas, București. 310 p.

BOIA, L. 2015: România elrománosodása. – Koinónia, Kolozsvár. 117 p.

BOTTONI, S. 2010: Transilvania roșie: comunismul român și problema națională 1944-1965. – ISPMN–Kriterion, Cluj-Napoca. 344 p.

BOLOVAN, S. P. – BOLOVAN, I. 2003: Transylvania in the modern era: demographic aspects. – Center for Transylvanian Studies–Romanian Cultural Institute, Cluj Napoca–București. 308 p.

BOTTLIK Zs. 2003: Adatok Bács vármegye etnikai földrajzi képéhez In: Udvari I. (szerk.): A Mária Terézia-féle úrbérrendezés forrásai a magyarországi délszláv népek nyelvén 1.: Nyomtatványok. (Dimensiones culturales et urbanas Regni Hungariae 2.) 326 p. Nyíregyháza, Nyíregyházi Főiskola. pp. 117-143.

BOTTLIK Zs. 2006: A magyarországi román kisebbség etnikai-földrajzi sajátosságai az utóbbi húsz évben. – In: KÓKAI S. (szerk.): Földrajz és Turizmus. Tanulmánykötet Dr. Hanusz Árpád 60. születésnapjának tiszteletére. Nyíregyházi Főiskola Természettudományi Főiskolai Kar Földrajz Tanszéke, Nyíregyháza. pp. 83–93.

BRĂDĂȚAN, C. E. 2014: The interplay between family and emigration from Romania. – Migration Letters 11. 3. pp. 368–376.

CISCHEL, M. H. 2007: The Language of the Moldovans. Romania, Russia, and Identity in an Ex-Soviet Republic. – Lexington Books, Lanham. 171 p.

- COMAN, M. 2013: Putere și teritoriu. Țara Românească medievală (secolele XIV-XVI). – Editura Polirom, București. 360 p.
- CREȚAN, R.–TURNOCK, D. 2008: Romania's Roma Population. From Marginality to Social Integration. – *Scottish Geographical Journal* 124. 4. pp. 274–299.
- DEACU, C. 2016: The collapse of the state industry in Romania: between political and economic drivers. – *Human Geographies* 10. 2. pp. 115–127.
- DRACE-FRANCIS, A. 2006: The Making of Modern Romanian Culture. Literacy and the Development of National Identity. – I. B. Tauris, London–New York. 272 p.
- DURANDIN, C. 1998: A román nép története. – Maecenas, Budapest. 508 p.
- DUMITRACHE, L. – ZAMFIR, D. – NAE, M. – SIMION, G. – STOICA, I.-V. 2016: The Urban Nexus: Contradictions and Dilemmas of (Post)Communist (Sub)Urbanization in Romania. – *Human Geographies* 10. 1. pp. 39–58.
- EBERHARDT, P. 2003: Ethnic Groups and Population Changes in Twentieth-century Central-Eastern Europe. History, Data, Analysis. – M.E. Sharpe, New York. 559 p.
- GELLNER, E. 1983: Nations and Nationalism. – Blackwell, Oxford. 150 p.
- GOINA, C. 2005: How the State Shaped the Nation: an Essay on the Making of the Romanian Nation. – *Regio-Minorities, Politics, Society* 5. 1. pp. 154–169.
- HAUSLEITNER, M. 2001: Die Rumänisierung der Bukowina: die Durchsetzung des nationalstaatlichen Anspruchs Grossrumäniens 1918-1944. – Oldenbourg, München. 497 p.
- HAUSLEITNER, M. 2008: Bessarabien als historische Region. – In: KHAL, T.–METZELTIN, M.–UNGUREANU, M. R. (Hrsg): Rumänien. Raum und Bevölkerung, Geschichte und Geschichtsbilder, Kultur, Gesellschaft und Politik heute, Wirtschaft, Recht und Verfassung, historische Regionen. LIT Verlag, Berlin–Münster–Wien–Zürich–London. pp. 825–839.
- HERB, G. H. 2018: Power, Territory, and National Identity. – In: HERB, G. H.–KAPLAN, D. H. (eds.): *Scaling Identities. Nationalism and Territoriality*. Rowman & Littlefield, Lanham–Boulder–New York–London. pp. 7–31.
- HERMANN G. M. – KOVÁCS P. 1999: Udvarhelyszéki románok: a betelepedéstől a beolvasásig. – In: HERMANN G. M. (szerk.): *A többség kisebbsége: tanulmányok a székelyföldi románság történetéből*. Pro-Print, Csík-szereda. pp. 157–210.
- HITCHINS, K. 1996: *The Romanians, 1774-1866*. – Clarendon, Oxford. 337 p.
- HITCHINS, K. 2009: The identity of Romania. – *Encyclopaedic Publishing House, București*. 307 p.
- HITCHINS, K. 2014: *A concise history of Romania*. – Cambridge University Press, Cambridge–New York. 327 p.
- HOFBAUER, H. – ROMAN, V. 1995: Bucovina, Basarabia, Moldova: o țară uitată între Europa de vest, Rusia și Turcia. – Editura Tehnică, București. 169 p.
- IORDACHI, C. 2000: Állampolgárság és nemzeti identitás Romániában. – *Regio-Kisebbség, Politika, Társadalom* 11. 3. pp. 27–61.
- IORDACHI, C. 2001: „The California of the Romanians”: The Integration of Northern Dobrogea into Romania, 1878-1913. – In: TRENCSENYI B.–PETRESCU, D.–PETRESCU, C.–IORDACHI, C.–KÁNTOR Z. (eds.): *Nation-building and Contested Identities: Romanian and Hungarian case studies*. Regio Books–Editura Polirom, Budapest–Iași. pp. 121–152.
- KING, C. 1994: Moldovan Identity and the Politics of Pan-Romanianism. – *Slavic Review* 53. 2. pp. 345–368.
- KÜHRER-WIELACH, F. 2014: Siebenbürgen ohne Siebenbürger? Zentralstaatliche Integration und politischer Regionalismus nach dem Ersten Weltkrieg. – De Gruyter Oldenbourg, München. 419 p.
- KOCSIS K.–BOTTLIK Zs. (2004): Die Romafrage in der Karpato-Pannonischen Region *Europa Regional* 12 pp. 132-140.
- KOCSIS K.–BOTTLIK Zs. (2009): Magyarország etnikai térképe 2001 (1:500 000) 68X106,5 cm, MTA Földrajztudományi Kutatóintézet, Budapest.
- LIVEZEANU, I. 1995: Cultural Politics in Greater Romania. Regionalism, Nation Building and Ethnic Struggle, 1918-1930. – Cornell University Press, Ithaca–London. 360 p.
- LOZOVANU, D. 2012: Caracterizarea geografică, istorică și culturală a minorităților istroromâne din Croația. – In: BERCIU-DRĂGHICESCU, A. (coord.): *Aromâni, meglenoromâni, istroromâni. Aspecte identitare și culturale*. Editura Universității din București, București. pp. 756–788.
- M. CSÁSZÁR Zs. 2009: Integráció vagy szegregáció: a roma oktatás ügye néhány délkelet-európai ország példáján keresztül. – *Balkán Füzetek Különszám* 1. pp. 142–149.
- MANUIŁĂ, S. – GEORGESCU, M. 1938: Populația României. – In: Gusti, D. (ed.): *Enciclopedia României*, vol. 1. Statul. Pmprimeria Națională, București. 1017 p.
- MAROLA, V. 2013: Comunitățile românești sud-dunărene. – *Revista Bistriței* 27. pp. 354-369.
- MICLĂUȘ, L. 2012: Evoluția spirituală a românilor sud-dunăreni - repere istorice. – In: BERCIU-DRĂGHICESCU, A. (coord.): *Aromâni, meglenoromâni, istroromâni. Aspecte identitare și culturale*. Editura Universității din București, București. pp. 35–70.
- MISKOLCZY A. 2005: Románok a történeti Magyarországon. – Lucidus Kiadó, Budapest. 186 p.

- MOISA, G. 2012: History, ideology and politics in communist Romania, 1948-1989. – Eötvös Loránd University, Budapest. 486 p.
- NIAGULOV, B. 2000: Frontiera - un zid sau un pod. – Magazin Istoric. 34. 1. pp. 26–32.
- NISTOR, I. S. 1995: Istoria românilor din Transnistria: organizarea, cultura și jertfa lor. – Eminescu, București. 161 p.
- PÁL J. (2008): Vissza- és elrománosítási kísérletek ideológiai gyökerei a székelyföldi unitárius egyházközségekben (2.). – Keresztény Magvető 114. 4. pp. 499–528.
- PÁNDI L. (szerk.) 1997: Köztes-Európa 1763-1993. – Osiris, Budapest. 803 p.
- PETRESCU, C. 2001: Contrasting/Conflicting Identities. Bessarabians, Romanians, Moldovans. – In: TRENCSENYI B. – PETRESCU, D. – PETRESCU, C. – IORDACHI, C. – KÁNTOR Z. (eds.): Nation-building and Contested Identities: Romanian and Hungarian case studies. Regio Books–Editura Polirom, Budapest–Iași. pp. 153–179.
- PEYFUSS, M. D. 1994: Chestiunea aromânească: evoluția ei de la origini până la pacea de la București (1913) și poziția Austro-Ungariei. – Editura Enciclopedică, București. 141 p.
- PIRIGYI I. 2001: Görög katolikusok Erdélyben és Kárpátalján. – Piremon–Görög Katolikus Egyházközség, Debrecen. 128 p.
- SÂRBU, R. 2012: Istroromâni și vlahii istrieni. Trecut, prezent și viitor. – In: BERCIU-DRĂGHICESCU, A. (coord.): Aromâni, meglenoromâni, istroromâni. Aspecte identitare și culturale. Editura Universității din București, București. pp. 711–724.
- SEDLAR, J. W. 1994: East Central Europe in the Middle Ages, 1000-1500. University of Washington Press, Seattle. 556 p.
- SERES A. 2011: Magyar levéltári források az 1930. évi romániai népszámlálás nemzetiségi adatsorainak értékeléséhez. – Nemzeti Kisebbségkutató Intézet–Kriterion, Kolozsvár. 144 p.
- TRÓCSÁNYI Zs. – MISKOLCZY A. 1992: A fanariótáktól a Hohenzollernekig: társadalmi hanyatlás és nemzeti emelkedés a román történelemben, 1711-1866: két tanulmány. ELTE BTK, Budapest. 149 p.
- THEDE, K. 2014: Păstrarea limbii, pierderea identității: meglenoromâni. – memoria ethnologica 14. 52–53. pp. 38–48.
- TUSA, E. 2011: Imaginar politic și identități colective în Dobrogea. – Institutul de Științe Politice și Relații Internaționale, București. 522 p.
- ȚĂRCOMNICU, E. 2014: Aspecte istorice privind grupurile dialectale meglenoromâne din Grecia, Republica Macedonia, Turcia și România. – memoria ethnologica 14. 52-53. pp. 12–30.
- VARDARY, K. 1991: National Ideology Under Socialism. Identity and Cultural Politics in Ceaușescu's Romania. – University of California Press, Berkeley–Los Angeles–Oxford. 407 p.
- VARGA E. Á. 1997: A népesség fejlődése, az etnikai és felekezeti viszonyok alakulása a jelenkori Erdély területén 1869-1920 között. – Erdélyi Múzeum 59. 1-2. pp. 40–87.
- WAGNER, E. 1982: Geschichte der Siebenbürgen Sachsen - ein Überblick. – Wort und Welt Verlag, Innsbruck. 108 p.